

A UNIOS

Nº 22

ABRIL 2017

ASOCIACION CULTURAL

Pineiróns

UN ANTIGO CERCADO DA ILLA DE ONS

Por: Fernando Alonso Romero / Celestino Pardellas de Blas

Sería conveniente prestarlle atención aos cercados e muros da illa de Ons que aínda se conservan en pé, pois a desaparición progresiva dos labores agrícolas e gandeiros dun sistema de vida tradicional, que aínda se mantiña na illa a mediados dos século XX, está dando paso a outras actividades que xeran novas fontes de ingresos económicos e que, cunha boa política educativa e cultural, deberían contribuír a fomentar o estudo e a conservación do patrimonio material e espiritual non soamente nas aulas dun Museo histórico e etnográfico das illas atlánticas, senón tamén por medio de conferencias, cursos de verán, visitas guiadas, instalacións turísticas atractivas e respectuosas co entorno, venda de publicacións e recordos, puntos de observación de aves, ensinanza sobre a pesca tradicional, a música popular, a lingua,... Un labor pioneiro neste sentido fomentaría un turismo cultural con novos horizontes de investigación e de traballo para as xoves xeracións, ás que actualmente se está ilusionando con fantásticos triunfos futbolísticos ou con prometedoras actividades para as que se esixe pouca preparación. De seguir así esta situación, converterémonos nun país cunha poboación pouco formada ao servizo doutros máis adiantados.

Non é noso propósito falar de política, pero ocorre que os muros e os cercados construíronse sempre cunha finalidade política: Xa sexa esta defensiva ou de delimitación da propiedade; de aí o vello dito tradicional, que atopamos en varios países e que nos aconsella: *“querer a nuestro vecino pero sin derribar al cercado”*; ou a súa variante: *“Los buenos cercados hacen buenos vecinos”*; e incluso o que di que: *“Una pared entre dos vecinos guarda más la amistad”*. Pero non imos a divagar sobre o significado deses ditos, senón a recordar a existencia dun antigo cercado, coñecido co nome de Cerrado do Estruga, xa desaparecido, que se construíra no extremo suroeste da illa de Ons, moi preto do Burato do Inferno. (Fig. 1a). Gustaríanos saber por que se fixo e que características tiña. En primeiro lugar, o nome de Estruga parece facer referencia ao alcume ou apelido dalgunha persoa: o Estruga, que en español quere dicir: *el Ortiga*, nome dunha planta moi utilizada na etnofarmacoloxía galega

polas súas propiedades beneficiosas para a saúde que tamén se coñece co nome de <herba do cego²>; de aí posiblemente a súa relación neste caso cun posible cego dono dese cercado, que, ademais, podería ter unha personalidade urticante; pero como isto é só unha suposición, debemos centrar a nosa investigación noutras testemuñas.

Non é posible que a radicación do Cerrado do Estruga nese extremo da illa fora apropiada para unha vivenda, debido á súa proximidade aos cantís do occidente insular e á violencia dos ventos, que empapados de salitre e de choiva, fan a vida moi incómoda e incluso perigosa nese lugar. Pero a pesar destes inconvenientes, non podemos descartar a posibilidade de que se construíra para protexer algún tipo de asentamento humano; pois tamén na costa de Connemara ou nas súas próximas illas de Aran, no oeste de Irlanda (Fig. 2), e nas illas Orcadas ao norte de Escocia, sopran ventos tan furacanados ou máis que os de Ons, e sen embargo, os seus habitantes a mediados do século XX seguían vivindo aínda á orella do mar en cabanas con tellados de palla e nun clima moito máis inhóspito.

Lamentablemente, do cercado do que estamos falando, só queda a testemuña gráfica do voo norteamericano do ano 1956; (Fig. 3); así como o das fotos que fixeron Fernando Alonso e Celestino Pardellas moitos anos despois (Fig. 1b). Posteriormente foi destruído coa posta en práctica da concentración parcelaria dos terreos da illa. Pero a pesar da

Fig. 2. Muro de mampostería da zona de Connemara (Irlanda) co que se protexe o acceso a unha vivenda con tellado de palla. Na súa construción empregáronse pedras pequenas e irregulares, que se unen dunha forma tosca e mesturadas caprichosamente. A súa finalidade era exclusivamente a de delimitar una pequena parcela particular. (Foto: F. Alonso Romero. Año 1972).

¹ R. Foulché-Delbosc. 1895, 350. George Monteiro, 1972, 85.

² La Torre Catalá, J. A. 2008, 632

breve información da que dispoñemos para falar deste desaparecido cercado, os datos que coñecemos permítenos resaltar algunhas das súas características.

Todos sabemos que un terreo cércase para evitar o paso da xente ou o do gando; ademais de servir para sinalar os límites dunha propiedade. Esas finalidades determinan as súas características construtivas; así como a elección dos materiais que se utilizan na súa construción. Na do cercado do que falamos empregáronse pedras de diferentes tamaños e de fácil dispoñibilidade por ser moi abundantes na illa e coas que se construíu a maioría dos seus muros. Na (Fig. 4) vemos un rudimentario muro de mampostería co que se protexía no ano 1978 un carro da illa de Ons. Sen embargo, o muro da Fig. 1 era moi diferente a xulgar pola súa anchura que se observa na fotografía aérea e o tamaño das pedras da súa base, grandes pedras rudimentariamente labradas e sen argamasa. Estaban dispostas en dúas fileiras paralelas que deixaban un espazo interior, de aproximadamente un metro, recheo con pedras de menor tamaño. Non coñecemos a altura que tería, pero debido á súa anchura non superaría un metro e medio. Sen dúbida, era unha construción antiga, semellante ás que tamén existen noutros lugares de Galicia, aínda apenas estudadas³. Tampouco

sabemos a data da súa construción, aínda que o recordo lendario que se conserva sobre ese desaparecido cercado danos unha interesante pista.

A mediados do século pasado aínda se podían escoitar os arrepiantes sons que xurdía do Burato do Inferno, os insulares dicían que eran tan horripilantes que ata incluso asustaban ao gando que pastaba polas proximidades dese lugar, motivo polo cal víanse obrigados a recluílo no interior dese cercado. Ditos sons producíaos o vento asubiante entre as aberturas das rochas, o bramido do mar e, sobre todo, como nos recorda Estanislao Fernández de la Cigoña, os sons rancos da ave mariña: o arao común, acrecentados e deformados polas sinuosidades rochosas da cima, que facían supoñer aos antigos insulares que os producían os alaridos das almas pecadoras que sufrían no Inferno⁴. Moito sentimos non ter naqueles tempos a posibilidade de gravalos nun magnetófono. Dispoñeríamos hoxe dunha magnífica testemuña dun episodio recorrente que deu lugar á aparición e ao mantemento durante séculos de antiquísimas crenzas. De haber podido conservar a gravación deses lúgubres e aterradores sons, dispoñeríamos hoxe dun poderosos reclamo turístico, que contribuiría a resaltar aínda máis o atractivo paisaxístico dese sorprendente lugar. Nos consola saber que xa non existe ese terrible Inferno prehistórico co que tantas veces nos atemorizaron na nosa infancia, pero como o recordo da súa imaxinaria existencia foi parte da nosa historia humana, non deberíamos esquecerlo nunca para evitar volver a entrar nesa “Longa noite de pedra” que menciona Celso Emilio Ferreiro cando aínda existía o Inferno.

Fig. 4. Aspecto que tiña no ano 1978 un muro de mampostería construído na illa de Ons con pedras toscamente labradas e sen argamasa. (Foto: F. Alonso Romero).

BIBLIOGRAFÍA

- Bouzas Sierra, A. y Alonso Romero, F. 2013. Los cercados del macizo del Corzán (Negreira, A Coruña). (*Anuario Brigantino*, nº 36; pp.23-42).
- Fernández de la Cigoña Núñez, E. 1989. *Illas de Ons e Sálvora: Historia Natural y Humana*. (Editorial Asociación Galega para a Cultura e a Ecoloxía. Vigo).
- Fernández de la Cigoña Núñez, E. 1991. *Cies y Ons. La Ruta de las Islas*. (Editorial Asociación Galega para a Cultura e a Ecoloxía. Vigo).
- Foulché-Delbosc, R. 1895. Proverbes judéo-espagnols. (*Revue Hispanique*, II; pp. 312-352).
- La Torre Catalá, J. A. 2008. *Estudio etnobotánico de la provincia de La Coruña*. (Universitat de València).
- Monteiro, G. 1972. “Good fences make good neighbours”: a proverb and a poem (*Revista de Etnografía*, vol. XVI, tomo I, pp.83-88).

³ Antón Bouzas Sierra y Fernando Alonso Romero, 2013.

⁴ Estanislao Fernández de la Cigoña Núñez, 1989, 67-69; 1991, 156.